UČINIH LI IŠTA?

Oskudni oktobar natkrili kamen oblacima – za vladiku odasvud oblaci. Oko njega se osipa red koji je mukotrpnim radom postavljao – narod je ovaj kao živi pijesak, svako zrno svoju samovoljnu misao nosi, pa se noge vladičine nemaju o šta čvršće oprijeti.

Dotužiše mu žalbe sa svake strane, a naročito tužbe i prijetnje iz Kotora; opet se stadoše množiti osvete.

I jednog sivog dana cetinjskog potekoše papirom njegove crne riječi, upućene svim Crnogorcima i Brđanima, i glavarima i narodu.

Najprije im nabroji sve što je želio da učini za njih i što je već bio stvorio: dva boja s Turcima donijeli su narodu zaštitu od većih turskih pohoda, pa je «kuluk» ustanovio i postavio praviteljstvo i zakone pravedne napisao i za njih se zalagao. I sve to bješe jedno veliko obećanje i nada – za vladiku i za nejač i za svakoga kome opšte dobro ne bijaše tuđe i daleko.

«Ne bješe već domaće rati ni boja, ne bješe pokliči: ko je vitez ni viteza na domaći boj, ne čujaše se koleža ni tužbanja, ne viđaše se lica muškoga ni ženskoga ogrebotinam krvava i nagrđena, ni glave crnom kapom, ni crnom maramom pokrivene, ni perčina muškoga ni ženske kose ostrižene, ne oblivaše se zemlja, drvo i kamen krvlju vaše braće i ne kipjaše bratska krv iz ustah vašijeh, ne kukahu majke za svojijem sinovima, ni sestre za svojom braćom ošišane, ni sirote udovice ta svojijem muževima ogrebene, ni

žalostna dječica za svojijem roditeljima suzam oblivena.

Putnik mirno putovaše, trgovac slobodno trgovaše, rabotnik svoju rabotu veselo rabotaše i čoban svoju stoku bez straha pasijaše i Bogom blagoslovena tišina na sve strane prebivaše.»

No, ljudima ovim prokletim kao da bješe milije zlo nego dobro – opet se zacari samovolja i stadoše jedni drugima krv piti.

Je li to sloboda?

Mutno bezakonje.

Ljudi su ovi slobodni jer nikakve sile ni zakona nad njima nema, ali nijesu slobodni jedan od drugoga. Jer – niko siguran nije, nijedan put nije bezbjedan, nijedan dan bez prijetnje ne prođe.

«Pa, jesam li išta učinio za ovaj narod? Hoće li trudni dani moji ikakva ploda dati? A sve mi se čini – iako sad to ne vidim – ako se jednom dobro sjeme u zemlju baci i stane nicati, ono ne može poginuti među korovom. Nadjačaće ono kad-tad. I pitanje je samo: hoću li ja tu radost dočekati, hoće li moje oči bez suza gledati kako sviće ponad Orlova krša?»

Daleko je to, vidi već. Pa mu se uz žalobne misli otimaju slične riječi na papiru:

«Da sam to činio za koji drago ostali narod svijeta, on bi mi blagodario i ja bih među njima srećno i veselo živio i moje bi ime u ljubavi onoga naroda vječno ostanulo, a među vama je moje srce od vašega zločinstva uvehlo i starost moja oskorbljena, da počivala i radosti nigda nemam.»

Dok se za svoga dugog vijeka žrtvovao, on se ipak negdje duboko u sebi nadao da će bar nešto dobra i sam doživjeti, da će i on dobiti svoj dio, makar to bio i mali i najmanji dio zadovoljstava i mirnih dana staračkih. Sad

mu teško pada saznanje da ni to očekivati ne može: njegovo je žrtvovanje potpuno – krug se zatvara bez ikakve nade, bez ijednog zraka.

Kad je slušao priče o silnicima, suze su mu same udarale na oči. Jedan od njih zvao se Golub, iz onog malog jata od tri Goluba.

«Što mu ne dadoše ime Vuk!»

Hajduk i ubojica – pričali su vladici da je ubio četrnaest ljudi. I da je za sebe govorio: «Bolje kokot godinu, no kokoška stotinu.»

Jedne večeri došao je umoran kući. Onako loman, želio je da što prije počine. No, sjetio se da mu puška nije dobro očišćena, a čim ona nije spremna, nema mirna sna Golubu.

Iznese zublju i sjedne na panj. Pušku preko krila, pa provlači kroz cijev konopčić sa čvorom; tu je i malo davno ugrabljena maziva, već užeglog od vrućine.

Pri strani, na trista koraka od njegove kuće iskrsnu svjetiljka – biće da je to kakav putnik; okasnio je, pa žurno grabi onom kosinom naspram Golubove kuće.

Kao da poveći svitac leti onuda – svjetiljku svaki čas zaklanja grmenje pokraj puta.

To općini Goluba.

Svitac!

Ruke ga ne pitaju. One više ne čiste dugačku cijev. One same pune pušku.

Noć je mirna, sva od tišine satkana, čak i psi prispali po selu. Miriše mlado sijeno – Golub je oslonio leđa o naramak koji bješe donio konju ko zna s čije livade.

Neće se zapitati: ko je onaj čovjek, odakle je i kud se uputio, kakav je, koja li ga potreba krenu noću na dalek put, ko li ga na kraju puta očekuje? Neće se zapitati: ima li taj prolaznik djece i nosi li im šta, i more li ga kakve brige i žalost, ili ga je osvetnička groznica pokrenula?

Golub želi samo da okuša pušku – je li dobro očišćena, sluša li ga u tami. I da okuša ruku umornu. I oko.

Kleknu i pokri lijevo oko kapicom, prisloni obraz o hladni metal. Desna zjenica potraži nišan koji se jedva nazirao. Žižak onaj malko podrhtava, gubi se i opet pokazuje. Golub pritaji dah kao da se sprema za hajdučki skok, a nišan njegove puške lovi ono svjetlo – cilja upravo ispod njega, prati ga.

Pucanj. Žižak se onaj trgne, pa se ugasi.

Nema više svica.

Opet je mirna noć, sva od tišine satkana. Psi se samo za kratko uznemiriše, pa zakunjaše i oni, a mlado sijeno miriše iza Golubovih leđa – naramak donesen ko zna sa čije livade.

Golub se ni vladici nije htio pokoriti. Sreli su se na jednom skupu. Vladika ga priziva k sebi.

Je li istina što kazuju ljudi, Golube?

A šta to, sveti vladiko?

Naumio si, vele, da se oženiš svojom rođakom?

Živa istina.

A znaš li ti, Golube, da to zabranjuju i crkveni i ljudski zakoni? Razmisli dobro, pa ćeš i sam uvidjeti da to ne može biti dobro. A ja ti kažem: to ne smiješ nikako učiniti!

Čuj, sveti vladiko, nešto ću te pitati: miješam li se ja u tvoje crkvene poslove?

Ne, dosad.

E, nemoj se ni ti u moje miješati! Svako zna svoje: ti gledaj vladičanske i vladarske dužnosti, a ja sam, da znaš, gospodar od svoje glave i svoga srca!

«Ko će izići na kraj s ovim samovoljnim narodom!»

Srditi vladika maše glavom i mrmlja sebi u bradu tešku kletvu upućenu Golubu, koji odlazi među bratstvenike ispravljen i ponosan što je našao pravu prkosnu riječ, pred kojom je vladika zanijemio.